

Halikarnas Balıkçısı'nın "Hortlayan Bakış" Adlı Hikâyesi Çerçevesinde Cimri – Tutumlu / Şüphe – Kuruntu / Sürpriz – Emrivaki Kavramlarının Değerlendirilmesi

The Evaluation Of "Cimri (Miser) – Tutumlu (Thrifty) / Şüphe (Doubt) – Kuruntu (Delusion) / Sürpriz (Surprise) – Emrivaki (Imposition)" Concepts In The Framework Of Halikarnas Balıkçı's Story: "Hortlayan Bakış"

Reference: Gezer, A. (2020). "Halikarnas Balıkçısı'nın "Hortlayan Bakış" Adlı Hikâyesi Çerçevesinde Cimri – Tutumlu / Şüphe – Kuruntu / Sürpriz – Emrivaki Kavramlarının Değerlendirilmesi", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 6(28): 162-170.

Dr. Alpay GEZER

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ağrı/Türkiye

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8773-1559>

ÖZET

Bu çalışmada ortak bir anlamdan vücut bulan ancak; akabinde müspet ve menfi dallara ayrılan kelime veya söz yapılarından olan cimri - tutumlu, şüphe - kuruntu ve sürpriz - emrivaki ifadelerinin kavram alanları Halikarnas Balıkçısı'nın Hortlayan Bakış isimli hikâyesi etrafında belirlenmeye çalışılmıştır. Literatürde yakın anlamlı kelimelerle ilgili birçok çalışma yapılmasına karşın müşterek bir anlamdan ortaya çıkmaları hasebiyle aralarında anlamsal bir ilgi olduğu halde iki farklı yöne evrilen kelime ve söz yapılarıyla ilgili metinden hareketle bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamız bu yönüyle özgündür. Edebi metinlerden hareketle soyut birçok ifade ve kavram bir kurgu dünyası içinde somutlaşmaktadır. Edebi metinler sayesinde ortak bir anlam geçmişine sahip dil yapılarının birbirine zıt iki farklı kavrama gönderme yapımları neticesinde ortaya çıkabilecek anlam kargaşası - samimi olacağım derken laubaliliğe düşme vb. - ortadan kalkmaktadır. Çalışmamızda öncelikle ele alınan kavramların kendi içlerinde hangi ortak anlamdan ortaya çıktıkları belirlenmiştir. Sonrasında kavramların hinterlandı belirlenip kavramları oluşturan kelimelerin etimolojileri ile kavramların anlam sahası aydınlatılmıştır. Çalışmamızın bir sonraki bölümünde ilgili hikâyenin metni verilip devamında, ele alınan kavramların hikâyede nasıl ve hangi boyutuyla işlendiği metinden örneklerle anlatılmıştır. Çalışmamız neticesinde ortak bir anlamdan su yüzüne çıkıp farklı anlamlar yüklenen kelime ve kavramlar arasındaki anlam bulanıklığının edebi metinlerden hareketle belirginleşeceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Edebi metin, ortak anlam, kavram alanı, anlam bulanıklığı, anlam çerçevesi

ABSTRACT

In this study, within the framework of Halikarnas Balıkçı's Story "Hortlayan Bakış", it was attempted to determine the conceptual fields of "Cimri (miser) – Tutumlu (thrifty) / Şüphe (doubt) – Kuruntu (delusion) / Sürpriz (surprise) – Emrivaki (imposition)" concepts which are among the words or word structures which have a common meaning at base but later branch later under positive and negative fields. Even though there are many studies focusing on the near-synonyms, there is no study which regards the word or word structures which rise from a common meaning and have a semantic relationship between them but evolve into two different directions, with reference to a text. Thus, this study could be claimed to be distinctive. Basing on a literary text, many abstract expressions and concepts become more concrete in a world of fiction. The possible meaning ambiguity, which could occur as a result of the fact that two language structures having a common meaning root refer to two contrasting concepts (i.e. being unconventional while trying to be sincere) could be removed thanks to the literary texts. In this study, out of which common meaning the present concepts arose between them was firstly determined. Second, the background of the concepts was determined, and the etymologies of the words composing the concepts and the meaning field of the concepts were covered. In the next chapter of the study, the text of the given story was presented, and later, how and in which dimensions the present concepts are covered were explained with the examples from the text. In the end of the study, it was found out that the meaning ambiguity between words and concepts, originating from a common meaning and given different meanings, might become evident with reference to a text.

Keywords: Literary text, common meaning, conceptual field, meaning ambiguity, semantic framework

1.GİRİŞ

Ortak bir anlam kökünden ortaya çıktığı halde çoğunlukla birbirine zıt farklı anlam alanlarında karşılık bulan kelime, kavram ve çeşitli söz yapıları vardır. Bunların bir yönünde müspet, beklenen, istedik anlamlar mündemiçken, diğer yönünde menfi ve istenmeyen anlamlar mevcuttur.

Edindiğimiz kelime ve kavramların içinde yukarıda ifade ettiğimiz türden yapıların anlaşılması noktasında bazı anlamsal problemler ve karışıklıklar ortaya çıkmaktadır. “Herhangi bir sorunun başarılı bir şekilde çözümlenmesi, o sorunla ilgili bir ya da birden çok belirtinin nedeninin bulunup iyileştirilmesi ile mümkündür.” (Dilts, 1999: 153). Burada sorunun nedeni, anlam karışıklığına yol açan kelime veya kavramların ortak bir anlam nüvesinden doğmaları ve akabinde iki farklı yönde vücut bulan dil yapılarının oluşmasıdır. Her ne kadar ortada müspet ve menfi yönlerde dil yapıları olsa da çıkış noktalarında anlam birlikteliği olduğu için kelime ve kavram düzeyinde anlamsal karmaşalar meydana gelmektedir. Bu anlamsal karmaşanın ortadan kalkması için özellikle kelime ve kavramların öğretiminde kelime ve kavramların yukarıda da ifade ettiğimiz anlamsal yapısına edebi metinler aracılığıyla vurgu yapılması gerekmektedir.

Müşterek bir mana odağından çıkıp da olumlu ve olumsuz olarak algılanabilecek anlam bütünlüğü oluşturan birçok kelime ve kavram mevcuttur: “gülümseme - sırıtma”, “sadelik - basitlik”, “ciddiyet - somurtkanlık”, “iltifat - yalakalık”, “vakar - kibir”, “imrenmek - kıskanmak”, “kibar - çitkırıldım”, “cömert - müsrif”, “konuşkan - geveze”, “uyanık - sinsî”, “bağlı - bağımlı”, “açık sözlü - patavatsız”, “alçakgönüllü - pısrık”, “kararlı - inatçı”, “referans - iltimas”, “bilgelik, bilgiçlik”, “fetih - işgal”, “muhabbet - malayani”, “çalışmaya tutkun - işkolik”, “dindar - dinci”, “istemek - dilenmek”, “anlayışlı olmak - göz yummak”, “odaklanmak - kafaya takmak”, “hazırcevap - laf ebesi”, “eleştiri - hakaret”, “cesaret - cüret”, “taklit etmek - örnek almak”, “dinlenmek - pinekleme”, “disiplinli olmak - otoriter olmak”, “ihbar etmek, ispiyonlamak”, “ısrar - baskı”, “fakir - sefil”, “yönetmek - hükmetmek”, “değişmek - dönüşmek”, “ekip - çete”, “yaramazlık - terbiyesizlik”, “titiz - pımpiriklik”, “akıllı - ukala”, “delikanlı - kabadayı”, “kendi halinde olmak - nemelazımcılık”, “öğrenmek - ezberlemek”, “özgürlük - başıboşluk”, “iftihar etmek - böbürlenmek”, “alışkanlık - tiryakilik”, “gönlü geniş - ayran gönüllü”, “teşvik - rüşvet” gibi...

Edebiyatın dışındaki çoğu sanat, birkaç boyutludur. Bir yandan göze hitap ederken diğer yandan dokunma duyusuna hitap eder: resim, heykel, mimari gibi... Sözün sanatı olarak ifade edilen edebiyat tek boyutludur ve müşterek dilde varlık ve kavramları karşıladığımız söz üzerine bina edilmiştir. Sözden kavrama geçtiğimizde zihinsel farklı bir süreç başlamaktadır. Fikir veya varlık zihinde yeniden bir oluş sürecine girdiğinde eskilerin mefhum dediği kavram ortaya çıkmaktadır. (Okay, 2014: 14-15). Kelime edinirken, kelimelerin kavram alanlarını ve sınırlarını ortaya koyarsak birçok anlam bulanıklığı ve kargaşası ortadan kalkacaktır. Bunun için de kelime ve kavramlara uygun edebi malzemeleri tespit edip kullanmak gerekmektedir. Böylece soyut dil yapıları edebi metinlerle somutlaştığı için anlamsal problemler de ortadan kalkmaktadır. Diğer bir deyişle bu soyut dil yapıları edebi metinler sayesinde metaforik bir zemine taşınmak suretiyle belirgin hale gelmektedir.

Ele aldığımız konu çerçevesinde incelediğimiz metinde olay örgüsünün ve karakterlerin dar bir çerçevede işlenmiş olması; metnin özetinin verilmesi durumunda, metinle işlediğimiz kavramların arasındaki harmoninin belirsizleşeceği, konumuz bağlamında üzerinde durulması gereken birçok betimsel ögenin bağlamından çıkarılınca çalışmaya etkisinin azalacağı gibi saiklerden dolayı incelediğimiz hikâyenin tam metnine çalışmamızda yer verilmiştir.

Çalışmamızda incelediğimiz kelime ve kavramları edebi metin zemininde işlemek suretiyle anlam karmaşasına yol açan hususların ortadan kalkmasını sağlamaya ve benzer çalışmalara zemin hazırlamak için bir postulat noktasının teşekkül etmesine kapı aralamaya çalışılacaktır.

2. KELİME VE KAVRAMLARIN ANLAM ÇERÇEVESİ

2.1. Cimri – Tutumlu

Birikim yapma ve para harcamama ortak anlam köküne sahip olan kelimelerden cimri sözcüğü olumsuz; tutumlu sözcüğü ise olumlu bir kavram alanına sahiptir. Kimi zaman tutumlu olacağım diye cimriliğe düşmek gibi bir durumla karşılaşıldığı vakidir.

Cimri sözcüğü Farsça kökenli bir sözcük olup Farsçada soysuz, sefil, dilenci anlamlarına gelir (Nişanyan, 2004: 68b). Türkçede pinti ve tamahkâr (Devellioğlu, 1995: 143a) manasında kullanılan cimri sözcüğü “Paraya ve mala aşırı düşkünlüğü yüzünden elindekini gerektiği gibi harcayamayan (kimse)” (Ayverdi, 2011: 505a) şeklinde tanımlanmaktadır. Cimri kelimesi için Arapça hasis ve bahil kelimelerinin yanında yine Farsça nekes sözcüğü de kullanılmaktadır (Devellioğlu, 1995: 65b, 335b, 820b). Ayrıca kelimenin Farsçadaki anlamından Türkçedeki anlamına kayması 18. Asırda bahil/pahil (hasis, açgözlü, kıskanç) kelimesinin tedavülden düşmesiyle aynı zamana denk gelmektedir (Tietze, 2002: 263b, 448a).

Tutumlu sözcüğü Arapça iktisat sözcüğünden gelen muktesit sözcüğünün karşılığı olarak türetilmiş Türkçe kökenli bir sözcüktür (Devellioğlu, 1995: 681b). Tutumlu [tut-(u)m+lu] sözcüğü 1932’de Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde bir okuyucu vasıtasıyla teklif edilen “tutum (iktisat, ekonmi)” sözcüğünden türetilmiş olup 1935’te Türk Dil Kurumunun Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu adlı eserinde yer almıştır (Bayar: 2006, 383a,b). “Gelirini ve giderini idâre ile kullanan, gereksiz yere harcama yapmayan” (TDK, 2005: 2014a) şeklinde tanımlanmaktadır.

“Harcama yapmama” kavramı etrafında kullanılan cimri ve tutumlu kelimelerinde harcamanın gerekliliği ve gereksizliği noktasında bir ayırım söz konusudur. Tutumlu, harcama yapar; ancak gereksiz yere harcama yapmaz, idarelidir. Cimri ise paraya ve mala aşırı düşkün olduğu için gereğince bile varlığını harcayamaz ve eğer harcama yaparsam malım mülküm yok olur, endişesi taşır.

2.2. Şüphe – Kuruntu

Endişe ve korku ortak anlam köküne sahip olan şüphe ve kuruntu sözcüklerinden şüphe sözcüğünde, olabilecek bir şeyin olacağı sanısına varma anlamı söz konusuyken; kuruntu sözcüğünde olmayacak herhangi bir şeyin var olacağı zannına kapılma anlamı vardır.

Şüphe sözcüğü Arapça bir sözcük olup ş-b-h (benzer veya taklit olma, aslı olmama, belirsiz olma) kökünden türemiştir. Teşbih sözcüğü de şüphe sözcüğüyle aynı kökten gelmektedir (Nişanyan, 2004: 434b). Şüphe sözcüğünü bu kök anlamına göre şöyle kullanılmaktadır. Misal, uzaktan iki kişinin geldiğini görüyoruz ve bu kişileri kendi kendimize birilerine benzetiyoruz. Acaba gelenler Ahmet’le Mehmet mi? diye bir şüpheye düşüyoruz. İşte bu kullanım, şüphe sözcüğünün kök anlamına da uygun gerçek kullanımımızdır. Diyelim ki bir mekâna girdik, mekândaki bütün eşyaların ters yüz edilmiş, raflardaki kitaplar yerlere savrulmuş... Kesinlikle burada bir olayın vuku bulduğundan şüpheleniriz, bu kesin şüphe ve kesin şüphe için Arapça “rayb” sözcüğü “la” harfi cerriyle “şüphesiz, kesinlikle” anlamında kullanılmaktadır (Mutçalı, 2012: 388b). Bir de 1935’te şüphe karşılığında canlandırılan ve Türk Dil Kurumunun Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu’nda yer alan “kuşku” sözcüğü mevcuttur. Şüphe, endişe ve merak kelimelerinin yerine kuşku sözcüğünün kullanılması eleştirilere neden olmuştur. “Kuşku” sözcüğünün kuş gibi korkup ürperme, uyanık, kurnaz, hafif, yeğni, çevik, atik anlamları varken şüphe karşılığında canlandırılması tartışmalara sebep olmuştur. Kuş uykusu takımından kalma bir biçim (kuşuyku>kuşku) olduğu da söylenen kuşku sözcüğü “kuş gibi korkup ürperme” anlamından mündemiç şöyle kullanılmaktadır (Bayar, 2006: 189a,b). Misal, bir yere gitmek için yola çıktık, yolumuza devam ederken karşımıza iki yol çıktı, acaba bu yoldan mı gitsem, yoksa diğer yoldan mı gitsem türündeki durumlar için kuşku sözcüğünün kullanımı daha doğrudur. Çünkü burada “benzer ve taklit” olma durumu söz konusu değildir. Son tahlilde şüphe “Bir hususla ilgili gerçek veya

doğrunun ne olduğuna kesin biçimde karar verememe durumu, bu kararsızlıktan doğan ve tam bir hüküm vermeyi engelleyen tereddüt” (Ayverdi, 2011, 3009a,b) şeklinde tanımlamıştır.

Kuruntu [kur-(u)ntu] sözcüğü Arapça vehim sözcüğünün karşılığında canlandırılmış bir Türkçe bir sözcüktür (Bayar, 2006: 188b). “Yanlıı ve yersiz düşünce, evham; bir konuyla ilgili kötü ihtimalleri akla getirip tasalanma; olmayacak bir şeyin olacağını sanma” (TDK, 2005: 1265b, 1266a) şeklinde tanımlanmaktadır.

Şüphe çeşitli verilerden ve delillerden hareketle meydana çıkarken kuruntu da böyle bir veri ve delile ihtiyaç durumu söz konusu değildir. Kuruntuda mantık devre dışı kalmaktadır. Şöyle ki güvenlik ve risk faktörlerine dayanarak mantıken mezarlıklar, canlıların bulunduğu mekânlara göre daha güvenilirdir. Çünkü güvenlik tehdidi canlılardan gelir. Fakat mezarlıktan geçerken her an bir şeyin olacağı hissiyle bir ürperti ve endişe ortaya çıkmaktadır ki işte ortaya çıkan bu durum, kuruntu kavramının metaforik bir temsilidir.

2.3.Sürpriz – Emrivaki

Şaşırma anlamındaki ortak bir kökten doğan sürpriz ve emrivaki sözcüklerinden sürpriz sözcüğünde, muhababı sevindirme ve genellikle muhababın sevinmesi söz konusuyken; emrivaki sözcüğünde muhababı sevindirme ve muhababın sevinmesinden ziyade istenilmediğı halde bir şeyi kabul etme zorunda kalma durumu söz konusudur. Bunun neticesinde de muhatapta genellikle muhatapta sahte bir sevinme ve can sıkıntısı teşekkül eder.

Sürpriz sözcüğü Fransızca kökenli bir sözcük olup “Umulmadık, beklenmedik bir zamanda karşılaşılan ve insanın şaşırıp kalmasına sebep olan sevindirici veya üzücü olay yahut şey.” (Ayverdi, 2011: 2920b) şeklinde tanımlanmıştır.

Emrivaki ‘oldubitti’, Arapça emr (maslahat, iş) kelimesi ile yine Arapça vaki (olmuş) sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Kelimenin Tanzimat döneminde Fransızca fait accompli (tamamlanmış gerçek) tabirinden esinlenerek oluşturulan bir söz grubu olduğu iddiası da vardır (Tietze, 2002: 718b). “Değiştirilemediğı için kabul edilmek zorunda kalınan durum, olupbitti, oldubitti” (Ayverdi, 2011: 864a) şeklinde tanımlanmıştır.

Genellikle sürpriz kavramı emrivaki için bir kamufraj olarak kullanılmaktadır. Emrivakinin hoş karşılanmadığı bilindiğı için çoğu zaman emrivaki “sürpriz yapmak” ambalajı ile sunulmaktadır. Sürpriz ve emrivaki sözcüklerinin kavram alanları netleştiğı zaman, istemeyerek de olsa sürpriz yapayım derken emrivakiye düşme gibi sıkıntılı durumlar da ortadan kalkar. “Sürpriz”deki şaşkınlık çoğu zaman yerini sevinç ve mutluluğa bırakırken, “emrivaki”deki şaşkınlık yerini göstermelik bir sevince ve can sıkıntısına bırakır.

3.KAVRAMLARIN DEĞERLENDİRİLECEĞİ “HORTLAYAN BAKIŞ” İSİMLİ METİN

"Damlaya damlala göl olur" diyenlerin aksine, Bay Ragıp Pektutar —soyadı böyleydi— damlalara aldırış etmez, gölü gözetlerdi.

"A yavrum, aza 'Nereye gidiyorsun?' diye sormuşlar, 'Çoğun yanına' demiş. Sen aza değil çoğa bak" derdi.

Onun için, hep turnayı gözünden vurmaya bakardı. Fakat para bir kez avcuna geçti miydi, bir damlacığını olsun dışarıya sızdırmazdı. "Paraları sızdırdın mı, suyunu çeker" derdi. Bundan dolayı, onu tanyanlar "Yaman tüccardır" derlerdi. Herif, kümeli paranın kokusunu bir almasın, o para, önünde sonunda, mezarlığa götürölüp gömülen insan gibi, döner dolaşır, gelir, kasasına kitlenirdi.

Bu anlatımdan onun kalın kaşlı ve şahinle atmaca gibi yırtıcı bakışının biri olduğu sanılmasın. Ona kalabalık arasında rastlasanız, onu görmezsiniz bile. O kadar herkesin bildiğı ve herkesin her yerde rastladığı, her günkü dünyanın basbayağı bir adamıydı. Kendisinin kim olduğunu ve ne iş gördüğünü bildikten sonradır ki, bakışı size bir tuhaf gelirdi. Ölü bir bakıştı. Sönük değil ha! Gözbebeklerinde merhamet nurunun en küçük izini, bir iç yakınlığını, bir kan sıcaklığını aramak, bu gibi şeyleri bir otomobil, bir tramvay farından ummak kadar abes olurdu.

Gözlerinin üzerine sanki bir kefen geçirilmişti. Bakış değil, bakışın kadavrasıydı.

Demincek söyledik a; en büyük tasası, kendisinden birkaç kuruşun sızdırılacağı korkusuydu. Bir gözü kapmakta, öteki gözü de kaptırmamakta idi. Onun bu durumunu bilen eş dost, onu mantara bastırıp, birkaç kuruşunu sızdırmayı kendimize bir eğlence edinmiştik. Çoğu kez, onunla tramvaya binenlerimiz çantalarını evde unutmuş olmak, cepte bozukluk bulunmamak gibi bahanelerle, ona bilet parası verdirmek muzipliğinde bulunurdu.

Bir gün Bahçekapı'dan geçiyordum. Döner kebabçının narası, kulağımın dibinde top gibi patladı. Başımı döndürdüm. Tam dükkânın kapısı önüneydim. Pişen köfte ve kebabların dumanlarının ta derinliğinde kimi görsem beğenirsiniz? Ragıp'ı! Mutlaka karanlık ve dumanlı kebabçı dükkânını, sokaktan görünmemek için, öteki lokantalara tercih etmişti. Yediği yoğurtlu kebabın parasını verecekti ya; kebabı, bayağı, düşmanıymış gibi hınçla ısıyor, dişleri arasında çiğniyordu. Verdiği paranın acısını çıkarıyordu.

Hemen girip, sanki onu görmemiş ve rasgele bir yere oturuyormuşum gibi yanında yer aldım. Kebabını o yarılmişti. Çarçabuk bitirmek ve kalkıp gitmek üzere acele atıştırmaya koyuldu. Neyse, selamlaştık. Kebabı ısmarladım. Kebabımdan birkaç parça yiyince, sanki sokaktan, aradığım bir tanıdık geçiyormuş gibi kapıya doğru elimi salladım:

"Geliyorum!" diye haykırdım.

Yerimden fırladım. Kapıdayken dönüp Ragıp'a;

"Parasını veriver!" diye bağırdım.

Koşa koşa kalabalığa karıştım. Ona bağırarak üzere döndüğüm zamanki bakışı unutulur şeylerden değildi. Beti benzi kül olmuştu.

Birkaç gün sonra Ragıp'ın öldüğünü bir gazetede okudum. Acaba, kaçırıldığı paranın derdinden mi ölmüştü? Arkasından, "Oh olsun, ölmüş!" demedim ama, acıdım desem yalan söylemiş olurum.

Fakat vicdan azabından mı nedendi, her nereye gitsem, kimin suratına baksam, Ragıp Pektutar'ın bakışına rastlıyordum. Lokantaya giderim, tam önüme birisi oturur, gözümün içine bakardı. Yahu ben Ragıp'ı hiçbir şeyinden tanımasam, bakışından tanırım. Delici bir biz gibi soğuk ve sivri bir bakış. O bakış, ağızma götürdüğüm lokmaya takılır;

"Benim paramı yiyorsun ha, dolandırıcı!" diye haykırırdı.

Tramvayda, bilet parasını vermek üzere açtığım çantaya Ragıp'ın bakışları takılırdı: "Utanmadan benim paramla seyahat ediyorsun, değil mi?"

Sokakta, kahvede, dükkânlarda, kısacası her yerde Ragıp Pektutar'la göz göze geliyordum. Sağımdan, solumdan göz ucuyla gözetleniyordum. Sırtımı dönünce, o bakışın enseme koyuvermediğini duyuyordum. Her taraf Ragıp Pektutar'ın bakışıyla beni kovalayan gözlerle dolu. Herif öyle bir şiddetle arkamdan bakakalmıştı ki; ölünce bakışı da bana takılakalmıştı. Yıldızlar ölür, kendileri söner, fakat ışıkları gelmekte devam eder. Ragıp da herkesin gözünden, bitmez tükenmez bir bakışla böylece bakıyordu. Yoksa bakışı bütün topluma mı yayılmıştı? Eğer göz değme, kem göze uğrama bu idiyse, ben bunun âlâsına uğramıştım. Çünkü en sevdiğim, can ciğer dostlarımın gözlerinde bile Ragıp Pektutar'ın bakışı yanıp sönmeye koyuluyordu.

Artık dostlarla, tanıdıklarla söz ve sohbetin tadı tuzu kalmadı. Herkesten bayağı soğuyordum. İş bu kadarla kalsa, yine iyiydi. Zaten herkesin gözü herkesin parasında değil miydi? Bu gerçek, terbiye ve edep maskesi ardından sırtakoyuyor muydu? Bu durum yakında doğal durumu bulur, "Adam sen de!" diye omuz silker geçerdim. Ne var ki o bakış, düşlerime bile girmeye başladı.

Artık uykumda bile Ragıp Pektutar gözünü benden ayırmıyordu. Nerdeyse batıl şeylere inanacaktım. Acaba adamın gözü mü hortlamıştı? Gündüz görülenlerin unutulması için yaradılışın, uyku denilen o tatlı ihsanı bile çekilmez bir işkence oluyordu. O bakışın, yüreğime basan ağırlığını nasıl defedecektim?

Kebap parasını vârislerine vermek, "İşte borcumu ödedim; artık sayım suyum yok!" demek vardı. Fakat bunu yapmakla o cenabet bakışın içinden sıyrılamayacağımı biliyordum. Para şıkır şıkır kendi eline sayılmadıkça, Ragıp'ın ruhu şad mı olurdu?

Düşündüm taşındım ve şöylece hareket etmeyi kafama koydum:

Ragıp'ın Edirnekapı'da gömülü olduğunu vârislerinden öğrendim. Elime bastonumu aldım. Dosdoğru mezarının başına vardım. Vârisler mezar taşını taşçıya ısmarlamışlardı. Fakat herif daha bitirmemişti. Bir gün önceki yağmurdan yumuşamış olan toprağa bastonumu soktum. Dürttüm. Tabutunun tahtası "tok! tok!" ediyordu. Bastonu çektim. O kapkara deliğin içine;

"İşte borcum!" diyerek yirmi kuruşu düşürdüm.

İki nikel onluk tabutun üzerine "tak! çılınk!" ederken;

"Bu da yüzde dört yüz faizi!" diyerek, seksen kuruş daha attım.

Paraların çil çil ötüşünü duyunca, "Mezarıma nur yağıyor" diye Ragıp'ın ruhu şad olmuştur.

Deliğe gözümü dayayıp deliğin içine bakmaktan korktum.

İster inanın, ister inanmayın, deliğin öteki ucundan acaba Ragıp bakar mı diye ürküyordum. Ağzımı deliğe yanaştırdım:

"Merhaba Ragıp! Borcumu ödedim ha!" diye bağırdım

Döndüm. Edirnekapı yolunu tuttum.

Uzaktan bir cenaze alayı geçiyordu. Ragıp, cenaze alayını oluşturanların gözlerinden bakıverirse diye korka korka yanaşım. Ürke ürke gözlerine baktım. Hepsinin gözleri gülüyordu. Bayağı... Gözlerime inanamıyordum.

Derin bir soluk aldım (Halikarnas Balıkçısı, 2017:125-129).

3.1. Kelime ve Kavramların Metinden Hareketle Değerlendirilmesi

Hikâyenin ana kahramanı Ragıp Pektutar üzerinden özellikle cimri kavramının birçok özelliği anlatılmaktadır. Bunun için de çeşitli atasözleri, deyimler ve halk tabirleri kullanılmıştır: "...A yavrum, aza 'Nereye gidiyorsun?' diye sormuşlar, 'Çoğun yanına' demiş.", "Paraları sızdırdın mı, suyunu çeker", "... en büyük tasası, kendisinden birkaç kuruşun sızdırılacağı korkusuydu. Bir gözü kapmakta, öteki gözü de kaptırmamakta idi.", "Damlaya damlaya göl olur" diyenlerin aksine, ...damlalara aldırış etmez, gölü gözetlerdi." (Halikarnas Balıkçısı, 2017:125-126). Hikâyede Ragıp Pektutar, üzerinden merhamet ile cimrilik arasında dikkat çekici bir ilişki kurulmaktadır: "Gözbebeklerinde merhamet nurunun en küçük izini, bir iç yakınlığını, bir kan sıcaklığını aramak, bu gibi şeyleri bir otomobil, bir tramvay farından ummak kadar abes olurdu." (Halikarnas Balıkçısı, 2017,125) Ragıp Pektutar, cimriliği gereği parasını harcamaktan çok korkar, hele hele başkaları için küçücük bir harcama yapmak zorunda kalması bile onu çileden çıkarır. Kendi zaruri ihtiyaçlarını karşılarken bile para harcamaktan dolayı kendini rahatsız hissetmekte ve öfkelenmektedir: "Yediği yoğurtlu kebabın parasını verecekti ya; kebabı, bayağı, düşmanımı gibi hınçla ısıyor, dişleri arasında çiğniyordu. Verdiği paranın acısını çıkarıyordu." (Halikarnas Balıkçısı, 2017,126). Cimrilerin çoğunlukla dost ve arkadaşları yoktur, onun eli sıkılığı kimi zaman çevresi tarafından alaya alınmasına, bir eğlence malzemesi olmasına sebep olur. Müstehzi bakışlardan kurtulamaz:

"... en büyük tasası, kendisinden birkaç kuruşun sızdırılacağı korkusuydu. Bir gözü kapmakta, öteki gözü de kaptırmamakta idi. Onun bu durumunu bilen eş dost, onu mantara bastırıp, birkaç kuruşunu sızdırmayı kendimize bir eğlence edinmiştik. Çoğu kez, onunla tramvaya binenlerimiz çantalarını evde unutmuş olmak, cepte bozukluk bulunmamak gibi bahanelerle, ona bilet parası verdimen muzipliğinde bulunurdu." (Halikarnas Balıkçısı, 2017,126).

Hikâyede Ragıp Pektutar'ın ölümü ile cimriliği arasına kurulan ilişki, Nasrettin Hoca'nın şu meşhur fıkrasını anımsatmaktadır:

“Hoca, arkadaşlarıyla birlikte bir bahar günü Akşehir Gölü'nün kenarına mesireye gitmiş. Tam eğlenirken adamın biri göle düşmüş. Düştüğü yer de derinceymiş. Adam yüzme de bilmiyormuş. Millet gölün kenarına koşuşup:

“Ver elini, ver elini!” diye bağırmış. Fakat göldeki kimseye elini uzatmamış.. Derken Hoca yetişip adama:

“Al şu elimi!” der demez, neredeyse boğulmak üzere olan adam rahmetlinin eline yapıştığı gibi kendini kıyıya atmış.

Kazadan sonra Hoca'nın etrafını saranlar:

"Hoca," demişler. "Anlamadık gitti. Biz adama ‘ver elini’ dedik, dinlemedi; ‘sen al elimi’ dedin, seni dinledi. Nedir bu iş?” Hoca gülümseyerek şu cevabı vermiş:

“Siz o adamın ne kadar cimri olduğunu bilmezsiniz. O sadece alır, vermez. Onun için ben 'al elimi' deyince dediğimi yaptı. Keramet burada işte!” (Tokmakçioğlu 2004: 289-290).

Biriktirme, harcama yapmama ortak anlam birliğinden doğan sözcüklerden tutumlu kavramının her ne kadar cimri kavramıyla bağlantısı olsa da hakikatte cimri sözcüğünün zıttı olan cömert sözcüğüyle daha sıkı bir bağlantısı vardır. Çünkü cömertler, aynı zamanda tutumludurlar. Cömertlik kavramı içinden tutumluluğu çıkardığımız noktada cömertliğin müsrifliğe dönüşmesi işten bile değildir. Bir başka açıdan cimrilik ve tutumluluk kavramlarının yoksulluk ve zenginlik kavramlarıyla da ilişkisi vardır. Şöyle ki tutumlu insanlar, gereksiz harcamalar yapmazlar, böylelikle birikimleri artar ve zenginleşirler. Diğer taraftan cimriler ise her ne kadar para, mal ve mülk biriktirseler de bu birikimleri ne kendileri için ne de başkaları için gereklice harcarlar ve sefil bir hayat sürerler. Cimrilikle müsriflik arasındaki denge tutumluluk ile sağlanabilmektedir. Kur'an-ı Kerim'deki “Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları bu ikisi arası dengeli bir harcamadır..” (Furkan, 25/67), “Elini bağlı olarak boynuna asma (cimri olma). Onu büsbütün de açıp savurma (israf etme). Sonra kınanmış bir halde oturup kalırsın.” (İsra, 17/29.) ayetleriyle de ele aldığımız kavramların çerçevesine sarıh bir vurgu yapılmıştır.

Hikâyede ismi belirtilmemiş olan kahraman anlatıcının Ragıp Pektutar'ı sote bir kebabçıda görmesi ve sonrasında gelişen olayda bir emrivaki durumu söz konusudur:

“Hemen girip, sanki onu görmemiş ve rasgele bir yere oturuyormuşum gibi yanında yer aldım. Kebabını o yaralamıştı. Çarçabuk bitirmek ve kalkıp gitmek üzere acele atıştırmaya koyuldu. Neyse, selamlaştık. Kebabı ısmarladım. Kebabımdan birkaç parça yiyince, sanki sokaktan, aradığım bir tanıdık geçiyormuş gibi kapıya doğru elimi salladım:

"Geliyorum!" diye haykırdım.

Yerimden fırladım. Kapıdayken dönüp Ragıp'a;

"Parasını veriver!" diye bağırdım.

Koşa koşa kalabalığa karıştım. Ona bağırmak üzere döndüğüm zamanki bakışı unutulur şeylerden değildi. Beti benzi kül olmuştu.” (Halikarnas Balıkcısı, 2017:126).

Ragıp Pektutar, mahallelisinin bu davranışından hoşnut kalmaz. Bunu bakışlarıyla, yüzünün rengiyle ortaya koyar. Emrivaki ile bir başkasının hesabını ödemek zorunda kalması, kahramanımızın içine oturur. Birkaç gün sonra kendisinin ölüm haberinin gazetede duyulması, hikâyenin isimsiz kahramanı tarafından ölüm hadisesi ile emrivaki olayının arasında bir bağ kurulmasına sebep olur. Burada bir sürpriz söz konusu değildir. Çünkü sürprizde muhatabın şaşırtılması yanında mutlu kılınması durumu vardır. Buradaki olayda ise şaşkınlık beraberinde üzüntü ve istenilmeyen bir davranışın (başkasının hesabını ödemek zorunda kalma) icra edilme zorunluluğunu getirmiştir. Hikâyede ayrıca ne sürpriz yapayım derken emrivakiye düşme gibi bir durum ne emrivaki yapmak için sürpriz kavramını bir maske gibi kullanma da söz konusu değildir.

Ragıp Pektutar'ın ölümünden sonra kahraman anlatıcının hissettiği duygular ve davranışları kuruntunun (vesvese,vehim) saplantıya varan bir boyuta nasıl dönüştüğünü açık bir şekilde göstermektedir. Kahraman anlatıcı, Ragıp Pektutar'ın “...delici bir biz gibi soğuk ve sivri bakış[larının]” sürekli kendisini takip ettiği vehmine düşer:

“Sokakta, kahvede, dükkânlarda, kısacası her yerde Ragıp Pektutar'la göz göze geliyordum. Sağımdan, solumdan göz ucuyla gözetleniyordum. Sırtımı dönünce, o bakışın enseme koyuvermediğini duyuyordum. Her taraf Ragıp Pektutar'ın bakışıyla beni kovalayan gözlerle dolu. Herif öyle bir şiddetle arkamdan bakakalmıştı ki; ölünce bakışı da bana takılakalmıştı. (...)Artık uykumda bile Ragıp Pektutar gözünü benden ayırmıyordu.” (Halikarnas Balıkcısı, 2017:127).

Kahraman anlatıcı, bu kuruntudan kurtulmak için kendince bir çözüm yolu bulur. Varislerinden Ragıp Pektutar'ın mezarının yerini öğrenen anlatıcı, onun mezarına gider ve bastonuyla mezarda açtığı çukurun içine yediği kebabın parasını (nikel para) faiziyle birlikte bırakır. Böylece vesveseden kurtulur.

Kahraman anlatıcının elinde kendisini bu tür duygu ve davranışlara sevk edecek herhangi bir delil veya somut bir veri söz konusu değildir. Ortada böyle delil veya veriler olsaydı, kahraman anlatıcının his ve davranışları için kuruntu kavramı değil; şüphe kavramı söz konusu olurdu.

Hem kelime ve kavramlar arasında anlamsal kargaşaların son bulması hem de soyut kavramların daha kolay öğrenilmesi noktasında edebi metinlere ihtiyaç duymaktayız. Edebi metinler bize gizil öğrenme fırsatı vermektedir. Gizil öğrenmede ise beynin fiziksel olarak yorulması, dikkatin dağılması ve özel bir çaba sarf etme gibi durumlar söz konusu olmadığı için (Kaufman vd., 2010) öğrenme hem daha kalıcı hem de daha anlaşılır bir şekilde gerçekleşmektedir.

4. SONUÇ

Edebi metinler, dil ve anlam bakımından ortaya çıkan birçok problemin çözümü noktasında elzem araçlardır. Özellikle soyut dünyanın anlamlandırılması hususunda metafor olarak kullanılabilir kaynaklar noktasında edebi metinler en zengin kaynaklarımız arasındadır. Bilhassa örtük (gizil) öğrenme noktasında edebi metinlerin çok önemli bir yeri vardır. Bir hikâyeyi okurken ana düşünce bir şekilde kendini gösterirken ilk etapta kendini göstermeyen kavramlar arası birçok bilgi gizil öğrenme ile bilinçaltına gönderilir. Yeri geldiği zaman bilincimiz bu bilgileri bilinçaltından çağırıp ve kullanır. Çoğunlukla bilinçaltından çağırılıp ve bilinç tarafından kullanılan bilgiyi ne zaman ve nasıl öğrendiğimizi kendimiz bile bilmeyiz. Bu noktada uygun edebi malzeme ile özellikle anlam kargaşasına yol açan birçok dilsel problemin çözüleceği aşıkârdır.

Ortak bir anlam merkezine bağlı olmalarına rağmen menfi ve müspet dallara ayrılabilen kelime ve kavramların anlam alanlarının netleştirilmesinde edebi malzemenin katkısı büyüktür. Kimi kelime kavramların ortak bir anlam merkezine bağlı olmalarından kaynaklanan anlam kargaşasının ortadan kalkması; öncelikle kelime ve kavramların çeşitli yönleriyle vurgulanması, akabinde kelime ve kavramları değişik edebi metinlerde görmeye mümkün olmaktadır. Kelimelerin kavram alanlarının vurgulanması anlamsal kargaşanın bir nebze olsa da çözümlenmesine katkı sunar. Ne var ki edebi metinlerle problem metaforik bir düzlemde ele alınmazsa belirgin bir sonuca ulaşmak mümkün görülüyor. Çünkü kaynak alan soyut bir problemde oluşuyorsa, problemin çözümü için somut bir hedef alana (edebi metin) yönelmemiz kaçınılmaz olmaktadır. “Özü, bir tür şeyi başka bir tür şeye göre anlamak ve tecrübe etmek” (Lakoff ve Johnson, 2010: 27) olan metaforları kullanarak soyut problemler çözüme kavuşturulmaktadır. Zengin bir metafor kaynağı olan edebi metinler, okuyucuyu dilsel metaforlarla karşı karşıya getirerek kavramsal metaforların tekdüzeliğinden kurtarır ve kelimeler ve kavramlar arasındaki bulanıklığı da ortadan kaldırır. Şöyle ki “Futbol bir savaştır.” kavramsal metaforu ile kuru bir tanım ortaya konulurken “ Takım hücumla kalktı.”, “Rakip defansı yandı.”, “A oyuncusu rakip takımın forvetini esir aldı, adım attırmıyor.”, “Rakip takım orta sahayı ele geçirdi.”, “B oyuncunun bu füzesi karşısında kalecinin hiçbir şansı yoktu.” gibi dilsel metaforlarla futbol ve savaş kavramı arasındaki ilişki berraklaşır (Lakoff G., Turner M.,

1989: 53-6, 62'dan aktaran: Cebeci, 2019:240-243) Anlaşılabilirlik ve öğrenme noktasında kuru anlatımdan doğabilecek sorunlar da ortadan kalkar.

Çalışmamızda, müşterek bir anlam noktasından doğmaları hasebiyle anlam bulanıklığının yaşandığı kimi kelime ve kavramlardaki problem durumunun kelime ve kavramların anlam alanlarının vurgulanmasının yanında edebi metinlerden hareketle çözüme ulaştırılabileceği görülmüştür.

KAYNAKÇA

Ayverdi, İ. (2016). Misalli Büyük Türkçe Sözlük – Kubbealtı Lûgati, Cilt.1-2-3. Kubbealtı Yayınevi, İstanbul.

Bayar, N. (2006). Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü, Akçağ Yayınları, İstanbul.

Cebeci, O. (2019). Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri, İthaki Yayınları, İstanbul.

Devellioğlu, F. (1995). Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat. 12. bs. Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

Dilts, R. (1999), Dil İllüzyonları, (Çev. Volkan Çubukçu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Feyzü'l Furkan Tefsirli Kur'an-ı Kerim Meali (2016). Hazırlayan: Hasan Tahsin Feyizli. 11.bs. ,Server Yayınları, İstanbul.

Halikarnas Balıkcısı. (2017). Parmak Damgası. 7. bs., Bilgi Yayınevi, Ankara.

Okay, O. (2014). Poetika Dersleri. 3. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul.

Kaufman, S. B., DeYoung, C. G., Gray, J. R., Jiménez, L., Brown, J., & Mackintosh, N. (2010), Implicit learning as an ability. *Cognition*, 116(3), 321-340.

Lakoff, G. ve Johnson, M. (2010). Metaforlar Hayat, Anlam ve Dil. (Gökhan Yavuz Demir, çev.) 2. bs., Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

Lakoff G., Turner M. (1989). *More than Cool Reason*. The University of Chicago Press, Chicago.

Mutçalı, S. (2014). Arapça – Türkçe Sözlük, Dağarcık Yayınları, İstanbul.

Nişanyan, S. (2004). Sözlere Soyağacı. 3. bs. Adam Yayınları, İstanbul.

Tietze, A. (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati, Simurg Yayınları, İstanbul.

Tokmakçioğlu, E. (2004). Bütün Yönleriyle Nasrettin Hoca, Geçit Kitabevi, İstanbul.

Türk Dil Kurumu (2005). Türkçe Sözlük. 10. bs., Türk Dil Kurumu Yay., İstanbul.